

The Gleaner

Vol 1 (1963)

Ιωάννης Δονάς Πασχάλης (1761-1839) (Δuo άγνωστες νεκρολογίες του)

Σπ. Ι. Ασδραχάς

doi: [10.12681/er.9588](https://doi.org/10.12681/er.9588)

Copyright © 2016, Σπ. Ι. Ασδραχάς

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Ασδραχάς Σ. Ι. (2016). Ιωάννης Δονάς Πασχάλης (1761-1839) (Δuo άγνωστες νεκρολογίες του). *The Gleaner*, 1, 117-127. <https://doi.org/10.12681/er.9588>

ΙΩΑΝΝΗΣ ΔΟΝΑΣ ΠΑΣΧΑΛΗΣ (1761-1839)

(Δυὸ ἄγνωστες νεκρολογίες του)

Τὸ ἀπολογητικὸ ἔργο τοῦ Κερκυραίου λόγιου γιатροῦ Ἰωάννη Δονᾶ Πασχάλη (1761 - 1839) ἔχει αὐτοδύναμη ἀξία, ἰκανὴ νὰ προκα-

1. Πρόκειται γιὰ τὸ ἀνώνυμο καὶ ψευδότοπα ἐκδομένο ἔργο τοῦ Ἰωάννη Δονᾶ: *Lettera di un marchese Francesco Alberghati Caparelli* (: Ἰωάννη Δονᾶ) *in apologia alla Lettera del sig. Ab. Compragnoni quella che verte sulla conformità da lui ultimamente scoperta infra Ebrei e Greci*, Lipsia (: Βενετία) 1793· τὸ βιβλίον ἔχει περιγραφεῖ ἀπὸ τὸν E. Legrand, *Bibliographie Ioniennne*, τ. 1, Paris 1910, ἀρ. 520, πού γνωρίζει ἓνα ἀντίτυπο τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης με ἐπίσημα 52005. (N. 4)· ἀντίτυπο σώζεται καὶ στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη (Ἱστορία 48. Κ.). Ἀπὸ ἐπανάληψη μιᾶς λαθεμένης πληροφορίας πού δίνει ὁ Σάθας, *Νεοελληνικὴ Φιλολογία*, Ἀθήνα 1868, σ. 608 τὸ βιβλίον φέρεται σὲ μερικοὺς συγγραφεῖς τυπωμένο στὰ 1773: Π. Χιώτης, *Ἱστορικά Ἀπομνημονεύματα Ἐπιανήσου*, τ. 6, Ζάκυνθος 1887, σ. 403· E. Γ. Πρωτοφάλλης, *Ἡ ἐπαναστατικὴ κίνησις τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὸν δεῦτερον ἐπὶ Αἰκατερίνης Β' ρωσοτουρκικὸν πόλεμον* (1787 - 1792), ΔΙΕΕ, 11 (1959), σ. 107. Τὸ βιβλίον τοῦ Δονᾶ μεταφράστηκε ἐλληνικὰ καὶ ἐκδόθηκε στὰ 1802 με τὸν τίτλον: *Ἐπιστολὴ ἀπολογητικὴ ἐνὸς Μαρκίωνος Φραγκίσκου Ἀλβεργάτου Καπακέλλου κατὰ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Κύρ Ἀββᾶ Κομπανώνου Ἀναστρεφομένης περὶ τὴν ὁμοιότητα, νεωστὶ παρ' ἐκεῖνον ἀνακαλυφθεῖσαν Ἀναμέσον Ἑβραίων καὶ Ἑλλήνων μεταπεφρασμένη ἐκ τῆς Ἰταλικῆς γλώσσης εἰς τὸ ἀπλὸ - ἐλληνικόν.* ,αωβ'. Ἐνετίησι, 1802. Παρὰ Πάνω Θεοδοσίου τῷ ἐξ Ἰωαννίνων (περισσότερα βιβλιογραφικὰ στοιχεῖα στὸ Legrand, ἔ.ἀ., τ. 1, ἀρ. 601 καὶ Γκίνη - Μέξα, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία*, τ. 1, ἀρ. 123)· ἡ μετάφραση εἶναι πιστὴ με κάποιες προσθήκες. Παρὰ τὴν ἀνωυμία φαίνεται πὼς ἔγινε γρήγορα γνωστὴ ἡ πατρότητα τοῦ ἔργου. Ὁ Ζαβίρας, *Νέα Ἑλλάς*, Ἀθήνα 1872, σ. 368, πού οἱ πληροφορίες του φθάνουν ὡς τὰ 1805, ἤξερε ὅτι συγγραφέας τοῦ ἔργου ἦταν ὁ Δονᾶς, ἀγνωοῦσε ὅμως ὅτι τοῦτο εἶχε τυπωθεῖ: «οὗτος ἔγραψεν ἀναίρεσιν τοῦ συγγράμματος Ἀββᾶ τοῦ Κομπανιώνη Ἰταλιστὴ (...). σώζεται ἔτι ἀνέκδοτος». Στὰ 1814 βρισκομε μιὰ τυπωμένη μαρτυρία, πού ἀποδίδει τὴν Ἐπιστολὴ Ἀπολογητικὴ στὸ Δονᾶ: ὁ Ἀναστάσιος Ἀμπελαχιώτης ἐκδίδοντας τὴν *Ἀπολογία ἱστορικοκριτικὴ*, Τεργέστη 1814, τοῦ Λουδοβίκου Σωτήρη ἀναφέρει (σ. 217 πβ. καὶ σ. 74) τὸ Δονᾶ με τὰ ἐξῆς: «Ἰωάννης Δονᾶς Κερκυραῖος ἐξέδωκε ἐν Βενετίᾳ τῷ 1823 (sic) εἰς ἀναίρεσιν κατὰ τοῦ συγγράμματος τοῦ Ἀββᾶ Κομπανώνη, τοῦ κατὰ τῶν παλαιῶν καὶ νεωτέρων ἐλλήνων δισειδαιμόνως συγγράψαντος». Ἡ ἐλληνικὴ μετάφραση τῆς *Lettera di un marchese* μᾶλλον δὲν φαίνεται ὅτι

λέσει τὴν ἔρευνα γύρω ἀπὸ ὄσα θέματα ἀφοροῦν στὸ συγγραφέα του. ἡ ταύτιση τοῦ Ἀνώνυμου τῆς «Ἑλληνικῆς Νομαρχίας» μὲ τὸ Δονᾶ ἔχει γραφεῖ ἀπὸ τὸ Δονᾶ. Ἀπὸ τὰ ἐσωτερικὰ τεκμήρια πού παρέχει τὸ ἑλληνικὸ κείμενο, μπορεῖ νὰ ὑποδειχθεῖ ἓνα, τὸ ἀκόλουθο: στὴ σ. 111 τῆς «Ἐπιστολῆς» (καὶ στίς σ. 249—50 τῆς ἰταλικῆς ἐκδόσεως) μνημονεύεται ὁ Ἰωάννης Λίτινος καὶ ὑπάρχει μιὰ λαθεμένη πληροφορία σχετικὰ μὲ τὸν τόπο ἐκδόσεως τοῦ ἔργου τοῦ Ἀσφαλῆς ὁδηγία τῆς κατὰ Χριστὸν ἠθικῆς ζωῆς..., Πάδοβα 1777 (E. Legrand, *Bibliographie Hellénique XVIII s.*, τ. 2, ἀρ. 806· πβ. *Bibliographie Ioniennne*, τ. 1, ἀρ. 434)· σὲ ὑποσημείωση (πού φυσικὰ δὲν ὑπάρχει στὴν ἰταλικὴ ἐκδοση) διορθώνεται ἡ λαθεμένη πληροφορία καὶ ἀναγράφονται καὶ κάποια ἄλλα ἔργα τοῦ Ἰωάννη Λίτινου ἢ ἀποδιδόμενα σ' αὐτόν, ἐκδομένα μετὰ τὸ 1793: «ἐτυπώθη τοῦτο τὸ βιβλίον ὅχι εἰς Βενετῖαν ἀλλ' εἰς Παταύιον ἔνθα ἦν Σχολάρχης: νεωστὶ δὲ ἐν Βενετία ἐξεδόθησαν τρία ἄλλα ἐπιγραφόμενα τὸ ἐν «Σύνταγμα Θεολογικὸν» (...), τὸ ἔτερον «Λόγοι ὑψηλῆς Θεολογίας ἀνάπλευ» καὶ τρίτον «Ἐπιτομὴ τοῦ Συγγράμματος τοῦ Λοκίου περὶ Ἀνθρωπίνης Διανοίας», μεταφρασθεῖσα ἐκ τῆς Ἀγγλικῆς εἰς τὴν νεωτέραν Ἑλλήνων γλῶσσαν: καὶ τούτων πιθανώτατον νὰ εἶναι ὁ Συγγραφεὺς ὁ αὐτὸς Λίτινος ἀγκαλὰ διὰ μετριοφροσύνην δὲν ἠθέλησε νὰ σημειωθῇ τὸ ὄνομά του». (Γιὰ τὴ μετάφραση τῆς Ἐπιτομῆς τοῦ Locke βλ. Α. Ἀγγέλου, *Πῶς ἡ νεοελληνικὴ σκέψη ἐγγώρισε τὸ «Δοκίμιον» τοῦ John Locke, ἀγγλοελληνικὴ Ἐπιθεώρηση*), 7/6(1954), σ. 128 - 149, ἰδιαίτερα σ. 132, 138 - 9· τὸν πλήρη τίτλο τῆς «Ἐπιτομῆς...» (Βενετία 1796) παρέχει ὁ Legrand, *Bibliographie Ioniennne*, τ. 1, ἀρ. 533· ὁ H. O. Christophersen, *A bibliographical introduction to the study of John Locke*, Oslo 1938, σ. 98 βεβαιώνει ὅτι ἡ Ἐπιτομὴ τοῦ 1796 (δηλαδὴ στὸ ἔργο τοῦ Λίτινου) εἶναι μετάφραση τῆς ἀγγλικῆς ἐπιτομῆς τοῦ Δοκίμιου τοῦ Locke ἀπὸ τὸν John Wynne (πβ. αὐτ., σ. 28-9) πού πρωτοκυκλοφόρησε στὰ 1696. Τ' ἄλλα δυὸ βιβλία πρέπει νὰ ταυτισθοῦν μὲ τὰ: *Σύνταγμα γραφικῆς Θεολογίας...*, Βενετία 1795 καὶ *Λόγοι δεκαεπιὰ παιδείας φυσικῆς καὶ θρησκείας καὶ Χριστιανικῆς ὑψηλῆς θεολογίας ἀνάευστοι*, Βενετία 1796). Εἶναι φυσικὸ νὰ δεχθεῖ κανεὶς ὅτι ἂν ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας εἶχε μεταφράσει τὸ ἔργο του, δὲ θὰ ἐπανόρθωνε τὴ λαθεμένη πληροφορία τοῦ ἀρχικοῦ του κειμένου σὲ ὑποσημείωση ἀφήνοντας ἀδιόρθωτο τὸ σχετικὸ σημεῖο στὸ σῶμα τοῦ κειμένου τῆς ἑλληνικῆς μετάφρασης· ἡ γλωσσικὴ ἄλλωστε καὶ ὑφολογικὴ ὁμοιότητα ἀνάμεσα στὸ κείμενο καὶ στὴν ὑποσημείωση ἀποκλείει τὸ ἐνδεχόμενον νὰ προστέθηκε ἡ δευτέρη αὐθαίρετα ἀπὸ ἄλλο πρόσωπο πού ἴσως ἐπιμελήθηκε τὴν ἐκδοση.

Μὲ τὸ ἔργο τοῦ Δονᾶ πρέπει νὰ συσχετισθοῦν ἄλλα δυὸ ἀπολογητικὰ ἔργα. Τὸ πρῶτον ἀποδίδεται στὸ Γιαννιώτη Στέφανο Νικολαΐδη, πού πέθανε στὰ 1793, τὸ χρόνον δηλαδὴ τῆς ἐκδόσεως τῆς *Lettera di un Marchese ὁ Ζαβίρας*, ἔ. ἀ., σ. 536 σημειώνει ὅτι ὁ Νικολαΐδης ἔγραψε ἀναίρεσιν εἰς τὸ τοῦ ἀββᾶ Κομπανιώνη φρενοβλαβῆς σύγγραμμα τὸ κατὰ τῶν γραικῶν ἐν Βενετία ἐκδοθέν», τὸ βιβλίον ὅμως αὐτὸ τοῦ Γιαννιώτη λόγιου δὲ φαίνεται ὅτι εἶδε τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος καὶ ἴσως δὲν εἶναι ἄστοχο νὰ ὑποφιασθεῖ κανεὶς ὅτι ὁ Ζαβίρας διαστέλλει ἐδῶ ἓνα καὶ τὸ ἴδιο ἔργο, δηλ. τὴν «Ἐπιστολὴν» τοῦ Δονᾶ. Τὸ δευτέρον ἀπολογητικὸ ἔργο γράφηκε ἀπὸ τὸ Λευκαδίτη Λουΐζην Σωτήρη στὰ

προσφέρει ἕναν πρόσθετο λόγο γιὰ τὴ σκοπιμότητα τῆς ἔρευνας αὐτῆς κι ὡς ἕνα σημεῖο τὴν καθορίζει: ὑποβάλλει τὴν εὐλογητὴν ἀνάγκη ν' ἀντιμετωπισθοῦν τὰ τεκμήρια τὰ σχετικὰ μὲ τὸ Δονᾶ καὶ σὰν ἐνδείξεις ποὺ ὀδηγοῦν στὴν παραδοχὴ ἢ στὴν ἀπόρριψη τῆς ταύτισής του μὲ τὸν Ἀνώνυμο. Ἔτσι ἡ ὑπόδειξη ἐδῶ δυὸ ἄγνωστων νεκρολογιῶν τοῦ Δονᾶ ἐγγράφεται στὸ πλαίσιο τῆς ἔρευνας ἐκείνης ποὺ μπορεῖ νὰ προσανατολισθεῖ στὸν παραπάνω διπλὸ στόχο, γιὰτὶ τὸ περιεχόμενον τῶν νεκρολογιῶν σ' ἕνα τουλάχιστο σημεῖο διασταυρῶνεται μὲ τὴν ἐπιχειρηματολογία ποὺ ἐκτέθηκε γιὰ νὰ στηριχθεῖ ἡ ταύτιση τοῦ Ἀνώνυμου τῆς «Ἑλληνικῆς Νομαρχίας» μὲ τὸν Ἰωάννη Δονᾶ.³

Οἱ βιογράφοι τοῦ Δονᾶ³ μολονότι καλύπτουν μὲ τίς πληροφορίες ἀρχαῖα ἑλληνικά, ἀλλὰ τὸ κείμενον αὐτὸ δὲν ἐκδόθηκε· ἀντίθετα εἶδαν τὴ δημοσιότητα δυὸ μεταφράσεις του, μιὰ στὰ νέα ἑλληνικά καὶ μιὰ στὰ ἰταλικά. Ἡ πρώτη κυκλοφόρησε στὰ 1814 ἀπὸ τὸν Ἀναστάσιο Ἀμπελακιώτη μὲ τὸν τίτλο: Ἀπολογία ἱστοριοκριτικῆ, συνιεθεῖσα μὲν ἑλληνιστὶ ὑπὸ τινος φιλογενοῦς Ἑλληνοσ, ἐπεξεργασθεῖσα δὲ εἰς τὴν κοινὴν διάλεκτον τῶν Ἑλλήνων μετὰ τινων σημειωμάτων ὑπὸ Ἀναστασίου ἱσρέως καὶ οἰκονόμου τῶν Ἀμπελακίων, τῶν ἐπὶ τῶν Θεταλικῶν Τεμπῶν κειμένων, παρ' οὗ καὶ ἰδίᾳ δαπάνη ἐξεδόθη χάριν τῶν ὁμογενῶν δι' ἐπιστασίας Σπυριδωνος Πρεβέτου, Ζακυνθίου. Ἐν Τριεστῖφ, ἐν τῇ τυπογραφίᾳ Γάσπαρος Βάις. 1814. Ἡ ἰταλικὴ μετάφραση, ἐκπονημένη ἀπὸ τὸ Σπυριδῶνα Πρεβέτο, κυκλοφόρησε μετὰ ἀπὸ τέσσερα χρόνια, μολονότι εἶχε ἀναγγελθεῖ ἀπὸ τὸν Ἀμπελακιώτη στὸν πρόλογο (σ. ι') τῆς Ἀπολογίας ἱστοριοκριτικῆς· ἔχει τὸν τίτλο: *Apologia storico-critica composta in greco-litterale dal sig. Luigi Sottiri maggiore imperiale russo, e dottore di medicina, e tradotta nell'italiano dal sig. Spiridione Prevetto maestro dello scolastico greco Istituto in Trieste*. Trieste, 1818... Gasparo Weis. Ἡ ἰταλικὴ μετάφραση τοῦ Πρεβέτου εἶναι κοντὰ στὸ πρωτότυπον τοῦ Σωτήρη, ἐνῶ ἡ νεοελληνικὴ τοῦ Ἀναστασίου Ἀμπελακιώτη ἔχει ἀρκετὰ προσθήκας, ἀνάμεσα στὶς ὁποῖες καὶ ἕναν κατάλογο λογίων (σ. 210 - 223). Ὁ Σωτήρης χρησιμοποίησε τὸ Δονᾶ καὶ πῆρε ἀρκετὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὸ βιβλίον του, πληροφορικὰ καὶ μεθοδικὰ. Μιὰ πολὺ σύντομη ἀνάλυση τῆς «Ἀπολογίας ἱστοριοκριτικῆς» βλ. στὸν Ε. Γ. Πρωτοψάλτη, ἔ. ἀ., σ. 106 - 108.

2. Τὴν ταύτιση τῶν δύο συγγραφέων ὑποστήριξε ὁ Γ. Βαλέτας, Ἑλληνικὴ Νομαρχία, ἐκδ. 3η, Ἀθήνα 1957, σ. νγ'-ζη', ἰδιαιτέρα σ. νδ'-νη'.

3. Σποραδικὰ εἶναι οἱ πληροφορίες τοῦ Λαυρέντιου Βροκίνη, Βιογραφικὰ Σχεδάρια, τεῦχος 1, Κέρκυρα 1877, σ. 9, 14, 19, 42, 98, 215, ποὺ ὑπολόγιζε (ἔ. ἀ., σ. 407, σημ. 172) νὰ περιλάβει στὸ 2ο τεῦχος τῶν Βιογραφικῶν Σχεδარიῶν (Κέρκυρα 1880) βιογραφία τοῦ Δονᾶ· ἡ ὑπόσχεση αὐτὴ ἔμεινε ἀνεκπλήρωτη. Μὲ συντομία τὸν βιογραφεῖ ὁ Π. Χιώτης, ἔ. ἀ., τ. 6, σ. 402 - 404, πβ. σ. 235 καὶ ὄχι χωρὶς κάποιες συγχύσεις σχετικὰ μὲ τὴν ἐκδοσὴ τῆς *Lettera di un marchese* καὶ τῆς Ἐπιστολῆς Ἀπολογητικῆς. Γενικὰ καὶ ὄχι πάντοτε σωστὰ εἶναι καὶ οἱ πληροφορίες τῶν γενικῶν ἔργων: Ζαβίρας, ἔ. ἀ., σ. 368· Α. Παπαδόπουλος - Βρετὸς, Νεοελληνικὴ Φιλολογία, τ. 1, σ. ι', σημ. α',

τους όρισμένα πεδία άπαραίτητα για ένα στοιχειώδες βιογραφικό σημείωμα, ώστόσο αφήνουν άκάλυπτα και άλλα έξίσου άπαραίτητα: άγνοούν λόγου χάρη τó έτος τής γέννησης και τού θάνατού του ή παραδίδουν με τρόπο έλλιπή κι άλλοτε γενικό όσες δραστηριότητες άνάπτυξε σάν κοινωνικός παράγοντας στην Κέρκυρα, όπου έκτός από την έπαγγελματική φαίνεται ότι είχε και μιάν αξιόλογη άνθρωπιστική και πνευματική άκτινοβολία. Η ταύτισή του άλλωστε με τόν 'Αώνυμο τής «Νομαρχίας», άν και δέν είναι δυνατό ν' άπορριφθεί με κάποιο άποφασιστικό στοιχείο, στηρίζεται σε έπιχειρήματα άμφίβολου άποδεικτικού κύρους: όμοιότητες άνάμεσα στο γνωστό του έργο «'Επιστολή 'Απολογητική» και στην «'Ελληνική Νομαρχία», ένδεχόμενα οδηγούν περισσότερο σε κοινούς τόπους, σε κοινή πηγή ή τέλος σε κοινή έπίδραση παρά σε άναγωγή σε κοινό συγγραφέα: όταν μάλιστα οι όμοιότητες είναι γλωσσικές ή ύφολογικές θά πρέπει ν' αντιμετωπισθούν με την έπιφύλαξη ότι ίσως ή μετάφραση τής «'Επιστολής 'Απολογητικής» νά μήν έχει γίνει άπό τόν ίδιο τó Δονά αλλά άπό κάποιον άλλο 'Επτανήσιο λόγιο. Ένα άπό τά στοιχεία όπου βασίσθηκε ή έκδοχή ότι ο Δονάς είναι ο συγγραφέας τής «Νομαρχίας» είναι ο χρόνος τού θάνατου τού Κερκυραίου λόγιου: ο Γ. Βαλέτας καταλήγοντας άπό τó ένα μέρος στο όχι άναγκαστικό συμπέρασμα ότι ο 'Αώνυμος δέν πρέπει νά ήταν ζωντανός μετά την 'Επανάσταση και έχοντας άπό τó άλλο τή λαθεμένη αντίληψη ότι ο Δονάς είχε πεθάνει πριν άπό τόν 'Αγώνα, ένισχύθηκε άπ' αυτά τά δυό έπισφαλή έπιχειρήματα στη διατύπωση τής άποψής του ότι πίσω άπό την άωνυμία τής «'Ελληνικής Νομαρχίας» κρύβεται ο Δονάς. Όστόσο άπό τίς δυό νεκρολογίες προκύπτει

τ. 2, σ. 121. Σάθας, έ. ά., σ. 608. 'Ο Γ. Βαλέτας, έ. ά., σ. νε'- νη' συγκεντρώνει όρισμένες μνείες για τó Δονά, χωρίς ν' αναφέρει πάντοτε την προέλευσή τους και νά τίς διαμορφώνει σε μεθοδικό βιογραφικό σημείωμα: μερικές άνακρίβειες άλλωστε δέν άποφεύχθηκαν: έτσι δέ μνημονεύεται ή ίταλική έκδοση (1793) τής άναίρεσης τού βιβλίου τού Compagnoni και παρουσιάζεται ή έλληνική της μετάφραση σάν πρωτότυπη· ή όχι άκριβής μεταφορά μιās λαθεμένης πληροφορίας τού Π. Χιώτη, έ. ά., τ. 6, σ. 403 δημιουργεί σύγχυση και γύρω άπό την 'Επιστολή τού Δονά και γύρω άπό την 'Απολογία τού Σωτήρη, ή όποία έμφανίζεται σάν έργο τυπωμένο πριν άπό την 'Επιστολή: άνεπιβεβαίωτες είναι και οι πληροφορίες για την ήπειρωτική καταγωγή τού Δονά και για τόν τόπο τής διαμονής του γύρω στο χρόνο τής έκτύπωσης τής «'Ελληνικής Νομαρχίας». Τó Πασάλης πού συνοδεύει τó όνομα τού Δονά ήταν τó βαφτιστικό τού πατέρα του, τόν όποίο μνημονεύει στα 1780 ο Νικόλαος 'Αρλιώτης, Χρονικά, «Κερκυραϊκά Χρονικά», 8 (1860), σ. 82, 84. — 'Ο γιατρός Νικόλαος Δονάς, πού τόν βιογραφεί σύντομα ο Π. Χιώτης έ. ά., σ. 404 ήταν γιός τού 'Ιωάννη

ὅτι ὁ ὑποτιθέμενος συγγραφέας τῆς «Νομαρχίας» πέθανε στὰ 1839, στὶς 10 τοῦ Σεπτέμβρη (ν. ἡμ.) καὶ σὲ ἡλικία 78 χρονῶν· συνεπῶς ἂν ὁ χρόνος τοῦ θανάτου τοῦ Ἀνώνυμου εἶναι μιὰ ἔνδειξη γιὰ τὴν ταύτισή του, ἰσχύει καὶ γιὰ τὸ Δονᾶ ὅτι καὶ γιὰ τὸ Σπάχο, τὸν Κωλέττη καὶ τὸν Περραιβό, πέθανε δηλαδὴ κι αὐτὸς καθὼς κ' ἐκείνοι μετὰ τὴν Ἐπανάσταση.

Τὰ κείμενα ποὺ παρουσιάζονται ἐδῶ εἶναι δυὸ ἐπιτάφιοι ἐκφωνημένοι πάνω στὸ νεκρὸ τοῦ Δονᾶ, ὁ πρῶτος ἀπὸ τὸν Κερκυραῖο γιαιτρὸ Σπυρίδωνα Ἀρβανιτάκη (1809 - 1875)⁴ κι ὁ δεῦτερος ἀπὸ τὸ Γιαννιώτη Παναγιώτη Λαζαρά (1800 - 1878), γιαιτρὸ κι αὐτὸν, τὸν ἴδιο ποὺ ἔξη χρόνια πρὶν εἶχε νεκρολογήσει τὸν Κοραῖ στὸ Παρίσι.⁵ Καὶ τοὺς δυὸ ἐπικηδεῖους τοὺς ἔχει καταχωρίσει στὶς στήλες τῆς ἡ «Ἐφημερίδος τῶν Ἠνωμένων Κρατῶν τῶν Ἰονίων Νήσων» τὸ κείμενο τοῦ Ἀρβανιτάκη, δημοσιευμένο στὸ φύλλο 455 τῆς 2.9.1839 (ἔτος παλαιό), σ. 12, ἔχει τὸν τίτλο: «Πένθιμον Λογίδριον ἐκφωνηθὲν εἰς τὴν ταφὴν τοῦ ἀειμνήστου καὶ ἀξιομακαρίστου Δ.ρος Ἰωάννου Δονᾶ». Τὸ περιεχόμενόν του ἐξαντλεῖται σὲ μιὰ τυπικὴ ἐξύμνηση τῶν ἀρετῶν τοῦ τιμώμενου νεκροῦ καὶ ἂν δὲν ψευτίζει σὲ ἀκαιρὴς πανηγυρικὲς ἐξάρσεις, πάντως δὲν προσφέρεται σὲ ἀποθησαύριση βέβαιων εἰδήσεων· ἀπὸ τὸ βραχύλογο κείμενο τοῦ Ἀρβανιτάκη ἡ παρακάτω περικοπὴ φαίνεται ὅτι ἀνταποκρίνεται καὶ στὴν εἰκόνα τοῦ νεκροῦ καὶ στὴ δική μας διάθεση γιὰ ἀποθησαύριση γενικῶν ἔστω πληροφοριῶν: «Μόλον ὅτι τὰ ἐκδοθέντα αὐτοῦ συγγράμματα εἶναι πολλὰ ὀλίγα, δεχθῆτε ὁμως Κύριοι εἰς μνήμην ὅτι ἤμπορεῖ τις νὰ ὑπηρετήσῃ τὰς Ἐπιστήμας κατὰ διαφόρους τρόπους, καὶ μάλιστα ὅστις ἀσκεῖται τὴν Ἰατρικὴν τέχνην μὲ σωφροσύνην, μ' ἀφιλοχρηματίαν καὶ σοφῶς, τὴν ἀνυψώνει — δὲν ἀμφιβάλλω — περισσότερον εἰς τιμὴν τῶν ἀνθρώπων, ἀπὸ τὰς πλέον λαμπρὰς ἀνακαλύψεις ἐνὸς ἄλλου συγγραφέως».

Ἀξίζει νὰ παρατηρηθῆ ἡ μνεῖα τῶν «πολλὰ ὀλίγων» συγγραμμάτων (ἐφ. «Ὁ Ἐπόπτης» ἔτος Β', φ. 53 (25.5.1875), σ. [4]: «τοῦ Κ.ου Δ.ρος Νικολάου Δονᾶ π. Δ.ρος Ἰωάννου»).

4. Βλ. πρῶτ. γι' αὐτὸν Π. Χιώτης, ἔ. ἀ., τ. 6, σ. 307· Σπ. Ἀρδαβάνης - Λιμπεράτος, Ἐπιανήσιοι ἰατροὶ διακριθέντες εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ τὰ γράμματα, Κέρκυρα 1938, σ. 13· Γ. Ι. Σαλβάνος - Β. Σαλβάνου, Ἡ Ἰόνιος Ἀκαδημία, ὁ ἰδρυτής αὐτῆς κόμης Γύλφορδ. οἱ καθηγηταὶ καὶ σπουδασταὶ αὐτῆς, Ἀθήνα 1949, σ. 79. Ἐς σημειωθεῖ ὅτι στὰ 1837 ὁ Ἀρβανιτάκης ἀφιέρωσε στὸ Δονᾶ μιὰ του μελέτη μὲ τὸν τίτλο *De l'emploi thérapeutique des principes actifs du quinquina dans les fièvres intermittentes...* Κέρκυρα 1837.

5. Ν. Α. Βέης, *Εἰσαγωγή εἰς μελέτας γιὰ τὸν Κοραῖ (=Κοραῖ, Ἐκλεκτὲς*

μάτων του Δονᾶ. Δὲν μπορεῖ νὰ ξέρει κανεὶς ἂν ὁ Ἄρβανιτάκης κυριολεκτοῦσε μιλώντας γιὰ περισσότερα ἀπὸ ἓνα ἐκδομένα ἔργα τοῦ Δονᾶ ἢ ἂν ὑπολόγιζε τὴν «Ἐπιστολὴ» καὶ τὸ ἀρχικὸ ἰταλικὸ τῆς κείμενο σὰ δυὸ ξεχωριστὰ ἔργα, καὶ αὐτὰ εἶναι ποὺ ἀποκαλεῖ «πολλὰ ὀλίγα συγγράμματα». Πιὸ φρόνιμο ὅμως εἶναι νὰ δεχθεῖ κανεὶς ὅτι πραγματικά εἶναι πιθανὸ νὰ λαθάνουν κάποια τυπωμένα ἔργα τοῦ Δονᾶ· οἱ ὀμιλίες του στὴν Ἴονικὴ Ἀκαδημία,⁹ τῆς ὁποίας ἦταν μέλος, ὑποβάλλουν ἀβίαστα τὴν ὑπόνοια ὅτι τουλάχιστο κάποιες ἀπ' αὐτὲς πῆραν τὸ δρόμο τῆς δημοσιότητας.

Ὁ μακρότερος λόγος τοῦ Λαζαρά τυπώθηκε στὸ φύλλο 463 τῆς 28.10.1839 (ἔτος παλαιό), σ. 11 - 12 τῆς «Ἐφημερίδος τῶν Ἠνωμένων Κρατῶν τῶν Ἰονίων Νήσων» κατέχει τὶς δυὸ στήλες καὶ τῶν δυὸ σελίδων 11 καὶ 12 καὶ ὁ τίτλος του εἶναι γραμμένος στὴν ἀριστερὴ στήλη τῆς 11ης σελίδας μετὰ ἀπὸ τὸ τέλος ἑνὸς ἄλλου κειμένου, ποὺ ἔχει γυρίσει στὴν ἀρχὴ τῆς στήλης αὐτῆς:

Σελίδες, εἰσαγωγὴ Νίκου Α. Βέη, ἐπιμέλεια Μ. Χ. Οἰκονόμου, «100 Ἀθάνατα Ἔργα», ἀρ. 5, ἐκδ. οἶκος Γ. Παπαδημητρίου, Ἀθήνα 1951) σ. 67 - 68.

6. Παραθέτει τοὺς τίτλους ἀπ' αὐτὲς τὶς ὀμιλίες ὁ Μ. Μουστοξύδης, *Περὶ τῶν ἐν Κερκύρα Ἀκαδημιῶν καὶ τῶν συγχρόνων αὐταῖς λογίων* [= *Ἱστορικῶν καὶ φιλολογικῶν ἀναλέκτων... τόμος πρῶτος*, Κέρκυρα 1872] σ. 20. Ὁ Λαυρέντιος Βροκίνης, ἔ. ἀ., τεύχος 1, σ. 14 κάνει λόγο γιὰ τὶς «ποικίλες συγγραφές» τοῦ Δονᾶ, χωρὶς νὰ τὶς καθορίζει. Στὴν ἐκδοχὴ ὅτι πρέπει ν' ἀναζητηθοῦν κάποια ἄγνωστα γραπτὰ του ὁδηγεῖ καὶ ἡ ὑπαρξὴ ἑνὸς μονόφυλλου γραμμένου ἀπὸ τὸ Δονᾶ καὶ ἐνταγμένου στὸν κύκλο τῶν δραστηριοτήτων τῆς Ἀγροτικῆς Ἐπιτροπῆς· τὸ μονόφυλλο ἔχει τὸν τίτλο *Discorso della commissione agraria diretto a quei abitanti che s' interessano per la prosperità della campagna di Corfù*, Κέρκυρα 1811 καὶ ἔχει βιβλιογραφηθεῖ ἀπὸ τὸ Legrand, *Bibliographie Ioniennne*, τ. 1, ἀρ. 838.—Γιὰ τὴν Ἰονικὴ Ἀκαδημία βλ. τὴν περιεκτικὴ μελέτη τοῦ Στ. Θ. Λάσκαρι, *L'Académie Ioniennne, un Institut littéraire à Corfou sous la domination napoléonienne*, ἀνάτυπο μὲ ἰδιαίτερη σελιδαρίθμηση (σ. 16) ἀπὸ τὴ «*Revue des études napoléoniennes*», Νοέμβριος - Δεκέμβριος 1925. Γιὰ τὴ συμμετοχὴ τοῦ Δονᾶ στὴν Ἀκαδημία καὶ στὴν Ἀγροτικὴ Ἐπιτροπὴ βλ. Α. Βροκίνης, ἔ. ἀ., τεύχος 1, σ. 14 - 15, 215· Π. Χιώτης, ἔ. ἀ., τ. 6, σ. 235. Περισσότερο ἀκατατόπιστοι εἴμαστε γιὰ τὸ ρόλο του στὸν Ἰατρικὸ Σύλλογο, ὅπου ἐπίσης πῆρε μέρος καὶ χρημάτισε γενικὸς γραμματέας τουλάχιστο στὰ 1810: Α. Βροκίνης, ἔ. ἀ., τ. 1, σ. 19· Γ. Κεφαλλονίτης, *Ἱστορία τοῦ Ἀσικοῦ Νοσοκομίου Κερκύρας*, Κέρκυρα 1940, σ. 77, 78· *Gazzetta degli Stati Uniti delle Isole Ionie*, φ. 555 (4/18.8.1828), σ. 1, φ. 568 (30/15.11.1828), σ. 1, φ. 581 (2/14.2.1829), σ. 7, φ. 589 (30/11.4.1829), σ. 5, φ. 603 (6/18.6.1829), σ. 4. Γιὰ τὸν Ἰατρικὸ Σύλλογο βλ. πρχ. Σ. Λουκάτος, *Ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας καὶ ἡ Ἐπιάνησος Πολιτεία*, Ἀθήνα 1959, σ. 62 - 65.

Ε Π Ι Τ Α Φ Ι Ο Σ

Αὐτοσχέδιος ἐκφωνηθεὶς εἰς τὴν κηδεῖαν τοῦ ΙΩΑΝΝΟΥ ΔΟΝΑ, Ἱατροῦ, ἐκ Κερκύρας, τελευτήσαντος αὐτόθι κατὰ τὸ 1839, Σεπτεμβρίου 11, Ε.Ν.

Υπὸ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ ΛΑΖΑΡΑ, Ἱατροῦ, τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων.

Μετὰ ἀπὸ τὸν τίτλο καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ κείμενο ὑπάρχει στὸ ἀριστερὸ μέρος τῆς στήλης τὸ motto :

«Ὁ μὲν βίος βραχύς, ἡ δὲ τέχνη μακρά...»

Vita brevis, ars longa.

Ἱπποκρ. —

Στὸ τέλος τῆς δεύτερης στήλης τῆς 12ης σελίδας καταχωρίζεται ἡ ἐξῆς

ΣΗΜΕΙΩΣΙΣ.

Ὁ ἀγαθὸς οὗτος τῆς Ἑλλάδος Ἱατρὸς ἀπέθανεν ἀπὸ ἓνα *Α ν θ ρ α κ α κ α κ ο ἡ θ η* (Anthrax malin) φανέντα μεταξὺ τῆς ὠμοπλάτης καὶ τῆς βράχως, καὶ ὅς τις δὲν ἐσχίσθη σταυροειδῶς ἐν καιρῷ, κατὰ τοὺς κανόνας τῆς τέχνης. Ἦτο ἡλικίας ἐτῶν 78. Ἡ ἀσθένειά του διήρκησεν ἡμέρας 17. Ετάφη δὲ μετὰ τῶν Πατέρων αὐτοῦ ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἀγίου Χαραλάμπους κατὰ τὸ Μαυτούκιον, Προάστειον τῆς Κερκύρας, ὅπου καὶ ἐγεννήθη.

Ὁ λόγος τοῦ Λαζαρά κυκλοφόρησε καὶ σὲ ἀνάτυπο : ἓνα ἑπίφυλλο στὶς διαστάσεις τῆς ἐφημερίδας (0,370×0,235) μὲ δυὸ δίστηλες ἀριθμημένες σελίδες ἀπὸ τὴν ἀρχὴν (1—2) καὶ δυὸ λευκές. Στὸ τέλος ἔχει καταχωρισθεῖ ἡ σημείωση ποὺ παρατέθηκε πρὸς πάνω· δὲν ὑπάρχει καμιά ἐνδειξη γιὰ τὴν προέλευσίν του ἀπὸ τὴν ἐφημερίδα. Ἀντίτυπο τοῦ ἀδιβλιογράφητου ἀπὸ τοὺς Γκίνη - Μέξικ καὶ φυσικὰ κι ἀπὸ τὸ Legrand ἀνάτυπου σώζεται στὸ Ληξούρι, στὴ Βιβλιοθήκῃ τῶν ἀδελφῶν Τυπάλδων Ἰακωβάτων. Εἶχε σταλεῖ στὸν ἓνα ἀπὸ τοὺς ἀδελφούς, τὸ Χαράλαμπο, γιὰ τὸν Πάτρα, ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸ Λαζαρά· στὴ δεύτερη σελίδα τοῦ λευκοῦ φύλλου ἔχει γραφεῖ μὲ τὸ χέρι τοῦ ἀποστολέα : «Τῷ Ἱατρῷ κυρίῳ Χ : Τυπάλδῳ, Souvenir ! Ὁ συντάκτης Πάτρας.»

7. Ἡ προσωπικὴ γνωριμιά τοῦ Λαζαρά μὲ τὸ Χαράλαμπο Τυπάλδο Ἰακωβάτο θὰ πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ ἀνάμεσα στὰ τέλη τοῦ 1838 καὶ στὰ 1839 : ὁ Χαράλαμος μαζί μὲ τὸν ἀδελφὸ του Γεώργιο πηγαίνει στὸ Παρίσι γιὰ σπουδὲς στὰ 1837, καθὼς προκύπτει ἀπὸ κάποια ἐπιστολὴ τοῦ ἀδελφοῦ τοὺς Κωνσταντίνου (βλ. σχετικὰ Π. Μουλλάς, *Μαρτυρίες γιὰ τὸν Σολωμό*. «Ἐρανιστής», τ. 1/3-4 (1963), σ. 101-02, 106), ὅταν δηλαδὴ ὁ Λαζαράς εἶχε φύγει (1836) ἀπὸ τὴ γαλλικὴ πρωτεύουσα ὕστερ' ἀπὸ ἐντεκάχρονη διαμονή (1825 - 1836) κι' ἐγκατασταθεῖ στὴν Κέρκυρα· οἱ ἀδελφοὶ Ἰακωβάτοι στὰ 1838 τὸν

Ὅπως συμβαίνει στὸν ἐπικήδειο τοῦ Ἀρβανιτάκη καὶ κατὰ κανόνα στοὺς περισσότερους ἐπικήδειους, λείπουν κ' ἐδῶ τὰ λεπτομερειακὰ στοιχεῖα ἢ οἱ ἀντικειμενικὲς ἐκτιμήσεις, ἐνῶ ἀντίθετα ἀφθονοῦν οἱ γενικὲς πληροφορίες, ποὺ οἱ περισσότερές τους ἀναφέρονται ὄχι στὸ τιμώμενο πρόσωπο ἀλλὰ στὶς ἀντιλήψεις τοῦ ἐγκωμιαστῆ του. Ὁ χαρακτηρισμὸς μάλιστα τοῦ λόγου τοῦ Λαζαρά ὡς αὐτοσχέδιου, ὅσο κι ἂν κρύβει μιὰν αὐταρέσκεια τοῦ συντάκτη του, ἐξηγεῖ τὴ γενικότητα τῶν βιογραφικῶν πληροφοριῶν: τὸ περιεχόμενο τοῦ ἐπικήδειου εἶναι περισσότερο μιὰ καταγραφή τῶν ἀντιδράσεων τοῦ Λαζαρά, ποὺ εἶχαν σὰν ἐρέθισμα τοῦ Δονᾶ τὸ θάνατο, παρὰ κάποια προσπάθεια παρουσίας με κάπως μεθοδικὸ τρόπο τῆς προσωπικότητος καὶ τοῦ ἔργου τοῦ νεκροῦ. Ἔτσι τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ λόγου εἶναι μιὰ πολεμικὴ ἐναντίον τῶν πρακτικῶν ἢ ἡμιμαθῶν γιαιτρῶν, χρήσιμη βέβαια γιὰ τὴν ἐξεικόνιση τῆς κερκυραϊκῆς κοινωνίας στὸ πρῶτο ἡμῖσι τοῦ 19ου αἰ., ποὺ προσφέρεται ὁμως ἀρνητικὰ μόνο στὴν προβολὴ τῆς προσωπικότητος τοῦ Δονᾶ. Ὁ λόγος ἄλλωστε, διανθισμένος με ἀρχαῖα ρητὰ καὶ ὄχι ἀπαραίτητα παραθέματα στὰ λατινικὰ καὶ στὰ γαλλικὰ, μαρτυρεῖ με τρόπο παραστατικὸ τίς ἀντιλήψεις τοῦ ρήτορα, ἐνῶ παράλληλα ἀφήνει νὰ διαχυθοῦν οἱ ἀντίστοιχοι τοῦ Δονᾶ μέσα σὲ ἐμφαντικὰ δια-

¹ Ἀπρίλι βρισκόνταν ἀκόμη στὸ Παρίσι (Π. Μουλλάς, ἔ.ἀ., σ. 102-03), ἐνῶ τὸν ἐπόμενο χρόνο ὁ Χαράλαμπος ἔχει ἐγκατασταθεῖ στὴν Πάτρα καὶ συνεκδίδει με τὸ Γεώργιο στὴν Ἀθήνα μιὰν ἐργασία γιὰ τὴ σταφίδα (Η. Γοιτσέλης, *Κεφαλληνιακὰ Σύμμικτα*, τ. 1, Ἀθήνα 1904, σ. 650· τὸν τίτλο βλ. στοὺς Γκίνη-Μέζα, ἔ. ἀ., τ. 1, ἀρ. 3110).—Ὁ Π. Λαζαράς ἔμεινε στὴν Κέρκυρα ὡς τὸ θάνατό του (1878)· ἀπὸ τὰ βιβλιογραφικὰ του μνημονεύονται τὰ: Χριστόδουλος Βρυάκος, *Λόγος ἐκφωνηθεὶς πρὸ τοῦ νεκροῦ τοῦ Παναγιώτου Λαζαρά, ἐν τῷ Ἱερῷ Ναῷ τῆς Υ.Θ.Φ. τῶν Ξένων. Τῆ 5 Ματίου 1878*, ἐφ. «Εὐθύνη» (Κέρκυρας), ἔτ. Ε', φ. 200 (18.3.1878), σ. [3 - 4]· ἀνάτυπο προφανῶς ἀπὸ τὴν «Εὐθύνη» εἶναι τὸ βιβλιογραφούμενο ἀπὸ τὸ Legrand, *Bibliographie Ioniennne*, τ. 2, ἀρ. 3115· μονόφυλλο τοῦ Βρυάκου με τὸν παραπάνω τίτλο· Σ. Κ. Παπαγεωργίου, *Προσφώνημα κατὰ τὸ μνημόσυνον τοῦ ἀειμνήστου Π. Λαζαρά ἱατροῦ ἐν τῷ ναῷ τῆς Υ.Θ.Φ. τῶν Ξένων τελεσθέν. Συνταχθέν μὲν ὑπὸ τοῦ ἐν Μονάχῳ... ἀπαγγελθέν δὲ ὑπὸ Ἰ. Παπαδοπούλου*, ἐφ. «Εὐθύνη», ἔτ. Ε', φ. 213 (17.6.1878), σ. [3], φ. 214 (24.6.1873), σ. [2 - 3]· Ἰ. Λαμπρίδης, *Ζαγοριακὰ οἷς προσετέθησαν καὶ τινα περὶ Ἠλείου*, Ἀθήνα 1870, σ. 34, 255 - 6, 256 - 62· Π. Χιώτης, *Ἐπιφανεῖς Ἐπιανήσιοι, «Αἱ Μούσαι»*, ἔτ. ΙΒ' (1903 - 4), φ. 255 (15.11.1903), σ. 5· γιὰ κάποια αὐτοτελῆ δημοσιεύματα τοῦ Λαζαρά Γκίνη - Μέζα, ἔ. ἀ., τ. 1, ἀρ. 2286, 2375, τ. 2, ἀρ. 4381, 6363· γιὰ τὴν πατριωτικὴ του δράση στὸ Παρίσι βλ. καὶ Στ. Καρατζάς, *Κοραῆς καὶ Νικολόπουλος*, Ἀθήνα 1949, σ. 55 - 6· γιὰ τὰ κληροδοτήματά του σὲ ἡπειρωτικὰ σχολεῖα, Σκεῦος Ζερβός, *Ἐθνικὰ κληροδοτήματα καὶ δωρεαί*, Ἀθήνα 1925, σ. 358, 452, 724, 827, 1315. Πβ. καὶ σημ. 5.

τυπωμένες γενικότητες αναφορικά με τὴν ἰατρικὴ δεοντολογία καὶ τὴς ἀρετὲς τοῦ ἐγκωμιαζόμενου νεκροῦ. Ὅταν τέλος ὁ ρήτορας ἀποβλέπει στὴν ἐξαρση κάποιων ἀτομικῶν γνωρισμάτων τοῦ Δονᾶ, τὸ πεδίο τῶν ἀναφορῶν, μολονότι ξεφεύγει ἀπὸ τὴν ἀοριστία, δὲ γίνεται ὅσο θὰ ἐπιθυμοῦσε κανεὶς συγκεκριμένο. Τὸ ἀπόσπασμα ποὺ ἀκολουθεῖ περιλαμβάνει ὅσα σημεῖα ἀπὸ τὸ λόγο τοῦ Παναγιώτη Λαζαρά ἀναφέρονται ἄμεσα στοῦ Δονᾶ τὴν προσωπικότητα :

«Τοιοῦτοι Ἄνδρες, διαπρέψαντες εἰς τὴν Ἰατρικὴν, διὰ νὰ μὴν ἀναφέρω τοὺς εἰς ἄλλας ἐπιστήμας λαμπруθέντας, ἐφάνησαν εἰς τὴν Νεωτέραν μας Ἑλλάδα, Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος ὁ ἐξ Ἀποβῆτων, ὁ ἀείμνηστος Κοραῆς, οὐτινος ἡ δόξα ἀντήχησεν εἰς ὅλον τὸν Φωτισμένον Κόσμον, Νικόλαος ὁ Μαυρομάτης, ὁ Σικελλάριος, ὁ Περδικάρης, ὁ Βηλαράς, ὁ Ζουλάτης, ὁ Λάσκαρης, ὁ Ἰουδαῖος Μόρδος καὶ ἄλλοι πολλοί· καὶ τέλος, ὁ σεβαστός μας Νεστόρειος συναδελφός καὶ φίλος, σήμερον μακαρίτης Ἰωάννης Δονᾶς, τοῦ ὁποῖου τὸν χαμὸν θρηνοῦμεν πικρότατα μετὰ τῆς τεθλιμμένης οἰκογενείας του.

Προικισμένος ἀπὸ τὴν φύσιν ὁ ἡμέτερος οὗτος ἐπίσημος Συμπολίτης μετὰ τὰ κάλλιστα δωρήματα, τὴν ὀξύνοϊαν, τὸ ὀρθὸν τῆς κρίσεως, τὴν ζωηρότητα τῆς φαντασίας καὶ τὴν ἔνθεμον κλίσιν πρὸς τὰ καλὰ καὶ ἔνδοξα, ἐδιδάχθη εἰς Κέρκυραν, τὴν Πατρίδα του, τὰ Εἰρκύκλια Μαθήματα, τὴν Λατινικὴν καὶ Ἰταλικὴν Φιλολογίαν, μετὰ μεγίστην ἐπίδοσιν. Ἀλλ' ἡ καρδιά του ἀνεφλέγετο ἀπὸ τὸν ἔρωτα ἀνωτέρας καὶ τελειότερας παιδείας. «Τί νος γὰρ οὐκ ἂν ἀπάγοι παιδείης ἔρωτος; πατρίδος, τοκῆων, κασιγνήτων, ἐσωτῶν, μέσφι θανάτου!»—Ἀρεταῖος: περὶ αἰτι: καὶ σημ.: Β 6'. σελ.: 56.—Ὄθεν καὶ τοιοῦτοτρόπως προπαρασκευασμένος, συγκατανεύσαντος καὶ τοῦ φιλοστόργου Πατρός του, ἔτρεξεν, ὡσεὶ ἔλαφος διψῶσα εἰς τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων, εἰς τὰς τότε ἀκμαζούσας τῆς Ἰταλίας Ἀκαδημίας, τὴν Βελωνιακὴν, καὶ ἐκείνην τοῦ Παταύτου, διὰ νὰ σπουδάσῃ κατ' ἐκλογὴν τὴν τέχνην τῶν Ἀσκληπιαδῶν. Ὑπὸ σοφοῦς διδασκάλους, φιλόπονος εἰς τὸ ἄκρον, πνέων φιλοτιμίαν καὶ πατριωτισμόν, ἔχων πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ Ἰπποκράτειον ῥητὸν «Ὁ μὲν βίος βράχυς, ἡ δὲ τέχνη μακρά...» καὶ τὸ Ὀμηρικὸν «Ἀἰσχρὸν δηρόντε μένειν· κενέοντε νέεσθαι» ἀπιερώθη ὅλως εἰς τὴν θεωρίαν καὶ πράξιν τῆς φιλανθρώπου ταύτης τέχνης· καὶ ἀφ' οὗ ἔλαβεν Ἀξίως τὸν στέφανον, ἐπέστρεψεν ὡς φιλεργὸς μέλισσα εἰς τὴν φιλιτάτην τοῦ Πατρίδα. Ἐπεχείρησε πάραυτα νὰ

βοηθή την πάσχουσαν Ανθρωπότητα, και εὐδοκίμησεν ὡς πρακτικὸς θαυμάσιος. Ἦτο βαθὺς παρατηρητὴς· διότι ἐφύλαττεν ἀνεξάλειπτα εἰς τὴν μνήμην του τὰ παραγγέλματα τῶν μεγάλων Ἱατροδιδασκάλων, τοῦ Ἱπποκράτους τό: «Μέγα δὲ μέρος ἡ γοῦμαι τῆς τέχνης εἶναι τὸ δύνασθαι σκοπεῖν».—Επιδημ: 3.—τοῦ Φριδερ: Οφφμανν τό: «Ars medica tota in observationibus», τοῦ μεγάλου Ἀλλέρου τό: «Ille solus morbum curavit qui ejus causas cognovit, noscere enim causam morbi est arcanum».

Ελογίζετο, ἀνεγίνωσκεν ἀκαταπαύστως, ἐσύγκρινε τὰς παρατηρήσεις του, ἐσύλλεγε τὰς ἀναφορὰς καὶ ἀναλογίας τῶν, ἐσυμπέραινεν, ἐφιλοσοφοῦσεν, ἐκαθολίκευεν, ἐσυστημάτιζεν, ἐστάθμιζε τὰς ἰδέας του, κατὰ τὴν παραίνεσιν τοῦ Μοργάννη: «Neque enim numerandae sed perpendendae observationes.» Ἐν συντόμῳ, ἐθεώρει καὶ ἔπραττεν ὡς Ἱατροφιλόσοφος. «Ratio et observatio sunt duo medicinae cardines».

Πόσαι ἄλλαι γνώσεις, πόση πολυμάθεια, πόση πολυειδῆς ποιητικὴ χάρις, πόση κομφότης εἰς τὸ ὕφος, πόση εὐτραπελία εἰς τὴν συναναστροφὴν, ἐστόλιζαν τὸν ἀγχίνου τοῦτον ἄνδρα, τὸ μωρτυροῦν τὰ σωζόμενα πονήματά του, καὶ ὅσοι ἐκ τοῦ πλησίον αὐτὸν ἐγνώρισαν. Πολίτης τῳόντι, ἐστάθη πάντοτε φιλελεύθερος, ἀνεξάρτητος. Φιλάνθρωπος Ἱατρος, ὡς καὶ εἰς αὐτὸ τὸ ἔσχατόν του γῆρας, ὁσάκις ἐκαλεῖτο εἰς τὴν καλύβην τοῦ πτωχοῦ, ἔτρεχε προθύμως, ἂν καὶ ἡμιπαράλυτος, τρέμων, κεκυφώς, δὲν ἐλησμονοῦσε τὰ θεῖα ταῦτα τοῦ Σωτῆρος λόγια: «Ἐφόσον ἐποιήσατε ἐνὶ τῶν ἀδελφῶν μου τούτων τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε.» «Δωρεὰν ἐλάβετε, δωρεὰν δότε.» «Τὰς ἰάσεις παρέχετε πᾶσι τοῖς δεομένοις.» Τὰ πολυώνυμα Ἰωάννινα, ἡ Ἡπειρος σύμπασα, ὅπου πολλοὺς χρόνους εὐυπολήπτως καὶ ἐλεημόνως ἔπραξεν, ἐνθυμοῦνται εἰσέτι μὲ εὐγνωμοσύνην τὸν ζῆλον καὶ τὰς ἀγαθοεργίας του.

Χριστιανὸς ὀρθόδοξος, ὦ Ἰαματικὴ Ἰωάννη Δονᾶ, μεταβέβηκας ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν. Εὐεργέτησας τὴν ἀνθρωπότητα, ἐτίμησας τὴν Πατρίδα, τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἠγώνισαι. Ἡ Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἱατρικῆς καὶ Φιλολογίας θέλει διαιωνίσει τὸ μνημόσυνόν σου(...).

Οἱ βιογραφικοῦ ἐνδιαφέροντος πληροφορίες τοῦ Λαζαρά εἶναι εὐκόλο νὰ δισταυρωθοῦν μὲ τις ἀντίστοιχες ὄσων ἔχουν βιογραφῆσαι τὸ Δονᾶ ἢ ἔχουν διασώσει γι αὐτὸν κάποιες εἰδήσεις: οἱ σπουδῆς του στὴ Βολόγνα καὶ στὴν Ραδονα, ἤδη γνωστῆς ἀπὸ τοὺς παλαιότερους ἢ τοὺς σύγχρονους συγγραφεῖς, ἐπιβαιώνονται τῶρα καὶ προσδιορίζονται πε-

ρισσότερο μὲ τὴν εἶδηση ὅτι πραγματοποιήθηκαν «κατ' ἐκλογὴν» κι ὅτι περατώθηκαν «Ἀξίως» μὲ τὴν ἀπόκτηση τοῦ ἀναγκαίου διδακτορικοῦ διπλώματος· τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἐξάσκηση ἀπὸ τὸ Δονᾶ τοῦ ἱατρικοῦ ἐπαγγέλματος στὰ Γιάννενα διασαφηνίζονται, γιατί φανερώνεται ὅτι εἶχε ἐγκατασταθεῖ ἐκεῖ γιὰ ἕνα ἀκαθόριστο ἀλλὰ μακρὸ χρονικὸ διάστημα, ἐνῶ παραδιδόταν ὅτι τὴν Ἡπειρο τὴν ἐπισκεπτόταν ὡς καλεσμένος τῶν πασάδων· ἀνοιχτὸ ἀντίθετα μένει μαζί μ' ἄλλα τὸ θέμα τῆς διαμονῆς του στὴν Ἰταλία μετὰ τὶς σπουδές του καὶ οἱ μαρτυρημένες ἀπὸ ἄλλα τεκμήρια δραστηριότητές του στὴν Κέρκυρα. Ἀσάφεια σχετικὰ μὲ τὰ συγγραφικὰ ἔργα τοῦ Δονᾶ ὑπάρχει καὶ στοῦ Λαζαρά τὸ λόγο καθὼς καὶ στοῦ Ἀρβανιτάκη: μνημονεύονται, χωρὶς νὰ κατονομάζεται κανένα ἀπ' αὐτά, τὰ «σωζόμενα πονήματά του», δηλαδὴ κάποια γραπτὰ του ποὺ προφανῶς ἔμειναν ἀνέκδοτα· ἀντίθετα δὲ γίνεται κανένας λόγος γιὰ τὴν «Ἐπιστολὴ Ἀπολογητικὴ» ποῦ, μολονότι ἐκδόθηκε ἀνώνυμα (στὰ 1793 τὸ ἰταλικὸ κείμενο καὶ στὰ 1802 ἡ ἑλληνικὴ του μετάφραση) εἶχε ἀπὸ νωρὶς γνωστοποιηθεῖ ὁ συγγραφέας της.⁸ Μπορεῖ νὰ ὑποθέσει κανεὶς ὅτι ἡ ἀποσιώπηση τοῦ ἔργου αὐτοῦ ἴσως ὀφείλεται στὸν ἀντισημιτικὸ του χαρακτήρα· καὶ οἱ δυὸ ρήτορες ἴσως νόμισαν ἄσκοπο νὰ προκαλέσουν τὴν κερκυραϊκὴ ἐβραϊκὴ κοινότητα, ποῦ ὁ δεῦτερος ἔμμεσα τὴν τίμησε ἀναφερόμενος σ' ἕναν ἐκλεκτὸ τῆς ἐκπρόσωπο, τὸ γιατρὸ Lazaro de Morido ποῦ εἶχε πεθάνει στὰ 1823 ὕστερ' ἀπὸ μιὰν ἀξιόλογη ἐπιστημονικὴ καὶ κοινωνικὴ σταδιοδρομία.

Σπ. Ι. Ἀσδραχᾶς

8. Βλ. σχετικὰ σημ. 1.